

Killyéni András

POLGÁRI ÉLETVITEL A DUALIZMUS KORI KOLOZSVÁRON (1867-1914)

Abstract

After the conciliatory period following 1867, Cluj lost its role as Transylvania's capital, but the railway infrastructure, the universities, the educational and social institutions that had been founded here, along with the development of the industry, the city remained the center of the region. At the turn of the century there was an extraordinary union life in the city. The number of the members belonging to literary-, educational-, artistic-, economic-, youth-, women's-, charity- and sports clubs made up a fifth of the city's inhabitants. Starting with 1868 we continuously find the sporting associations amongst the social unions. The love for sports was cultivated at an early age in the desks of the local schools. Thus the number of sport enthusiasts grew year by year.

Key-words: Kolozsvár, Cluj, civilian life, Károly Haller dr., university, free time, sport life

A kolozsvári életet az 1850-es években a vidéki elmaradottság jellemezte. A fejletlen közlekedés, a gyengén kivilágított, csak néhány helyen macskakövezett közutak, ahol még nem voltak járdák sem, illetve a kisiparos vállalkozások ezt a hangulatot sugallták.¹ Az 1867-es kiegyezéskor a város

¹ Gyarmati Zsolt: *Nyitvánosság és magánélet a békeidők Kolozsvárán*. Kolozsvár, 2005, Komp-Press, 14.

elvesztette Erdély fővárosának szerepét, viszont a vasúti hálózat, az egyetem, az oktatási és polgári intézmények, az ipar fejlődése révén Kolozsvár a régió központja maradt.

A kolozsvári városfejlődést elsősorban a vasúti hálózatba történt bekapcsolódás hozta. Ország-szerte a vasút menti városok forgalmi és közigazgatási központtá nőttek ki magukat, ahol az iparosodás felgyorsult, a városi lakosság száma pedig megnövekedett.²

A Nagyvárad-Kolozsvár-Brassó vasútvonal építésének törvényét 1868. december 6-án szentesítette a király, a kivitelezést pedig Charles Waring angol vállalkozó nyerte meg. A Nagyvárad-Kolozsvár vonalat 1870. szeptember 7-én, a Kolozsvár-Tövis részt pedig 1873. augusztus 14-én nyitották meg. Ekkor már vonat közlekedett a Tövis-Brassó szakaszon.³

Az urbanizáció, az iparosodás hatására Kolozsvár terjeszkedni kezdett, területe növekedett, lakossága szaporodott. Az népszámlálási adatok szerint a városban 1869-ben 26382, 1880-ban 29923, 1890-ben 32753, 1900-ban 49295 lakos élt. Kiemelkedik az 1890 és 1900 közötti növekedés, amelyet a Kolozsváron létesített ipari létesítmények és üze-

² Hanák Péter (főszerk.): *Magyarország története 1890-1918*. I. kötet. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó, 410.

³ Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció*. Kolozsvár, 2002, Kritérium, 106-108.

mek nyújtotta munkahelyek, a városi életmód vonzóereje magyaráz.

A városi infrastruktúra szempontjából 1867 és 1914 között egy sor intézkedést, korszerűsítést hajtottak végre, amelynek eredményeként a város polgárainak élete európai szintre emelkedett. 1868-ban megkezdődött a telekkönyvi hivatal felállítása, amely 1869-re feltérképezte a város 150 utcáján lévő telkek, házak tulajdoni viszonyát. 1871-ben indították be az új közvilágítási rendszert, a légszusz-világítást. Az 1876-os új közigazgatási rendszer szerint Kolozsvár Kolozs vármegye központja lett. 1895-ben Kolozsmonostort a városhoz csatolták. 1894-től olasz vállalkozó építette ki a város csatornarendszerét, 1896. szeptember 11-re pedig elkészült a vezetékes ivóvíz-szolgáltatás. Ezt 1898-ban egy új vízgyűjtő kiépítése követte Kolozsvár és Szászfenes között, amelynek eredményeként 1901-től az új rendszer friss vízzel látta el a várost. 1892. november 27-én indították el az első telefonközpontot 62 előfizető számára, 1896-ra pedig már 350 előfizető használta a szolgáltatást. 1899 áprilisában átnevezik az utcák és terek egy részét, ekkor a városnak 224 utcája és tere volt. 1905-re elkészült a városhoz közel eső Hidedgzsamoson a villanyművek telepe és gyűjtőtava, amely 1906-tól a város 218 utcájában biztosította a közvilágítást. 1908-ig 120 utcát köveztek ki, a város területére pedig 1914-ben meghaladta a 1000 hektárt.⁴

1893 májusától megindult a közúti vasút, amely az állomástól közlekedett a Főtérig, ahonnan a Monostori útra, illetve a Magyar utcába volt elágazása. Ezt 1902 nyarán felszámolták, mivel számos közúti balesetet okozott. 1896-97-ben épült fel Alpár Ignác tervei szerint az új vármegyeháza, 1897-ben a Házsongárdi temetőben a halottas kápolna, 1902-ben pedig a vasútállomás új épülete.

A nagyméretű városrendezést dr. Haller Károly, Kolozsvár polgármestere 1884-86 között, kezdte meg. Elsődleges célja a Főtér arculatának rendezése volt, ezért tervet dolgoztak ki a templom körüli házak lebontásáról. Dr. Haller kiegészített a katolikus egyházzal, illetve a lebontandó házak tulajdonosaival, 1885-ben megkezdődött a bontás, amelyet 1890-re fejeztek be. Ezt követte a díszter kialakítása. 1893-ban pályázatot írtak ki Mátyás király szobrának elkészítésére, amelyet Fadrusz János nyert meg. A millennium évében megtörtén az alapkövetétel, ugyanebben az évben a főtéri házak elé öt méter széles járdát, a templom köré pedig aszfaltozott korzót alakítottak ki, a szekérutat

pedig gránitkövel rakták ki. Mátyás király szobrát 1902. október 12-én avatták fel.⁵

1885-ben dr. Haller egy sor városrendezési intézkedést hozott: a Trencsin teret parkosították, ugyanitt megindult a pénzügyi és erdőigazgatósági palota építése, illetve felépült a közelben (a szomszédos Hunyadi téren) a katonai laktanya. Ugyancsak ebben az évben a város telket vásárolt a Wesselényi utcában a Szebenből Kolozsvárra költözött postaigazgatóság számára (1898-ra épült fel), elkezdték a város közbárányhidjának felépítését, illetve megerősítették a Szamos és a Malomárok partjait. Sajnos a város több pontján elrendelték a megmaradt várfalak lebontását a közlekedés javára. Ugyanakkor a város építkezési szabályzatot bocsátott ki: a városban építendő épületek tervezése és kivitelezésekor figyelembe kell venni a tűzbiztonságot, a közegészséget a városszépítést. A rendelet 1886. január 1-től lépett érvénybe.⁶

A városfejlesztést Albach Géza (1886-1898), majd Szvacsina Géza (1898-1913) polgármesterek folytatták. Munkásságuk alatt alakult ki a modern városi infrastruktúra, amelyre a polgármesteri hivatal több mint kétfélmillió koronát áldozott.⁷ Folytak az egyetemi épületek, a klinikák, az új iskolaépületek, az állami intézmények székhelyeinek építése, a Főtér pedig a magyar korona városainak egyik legszebb tere lett, mikor 1902-ben leleplezték Mátyás király lovas szobrát.

A város növekedésével megnöttek a kiadások, s egyben a városi költségvetés is. Az 1891-es tervet közel 565 ezer koronára készítették, ám ez már az év folyamán 829 ezer koronára módosult. A különbséget a beruházások, az építkezések jelentették, hiszen a város 127 ezer koronát juttatott a posta és távirati palota építésére, míg 58 ezer koronát a katonai laktanya és kórház építésére.⁸

A városi költségvetés már a kilencvenes években meghaladta az egymillió koronát, 1910-re pedig elérte a 2,5 milliót. A közvilágítás száztízezer korona, az utcák karbantartása és felújítása száztizenötezer, a vízvezeték és csatornázás százötezer, az oktatási intézmények támogatása elérte a száznyolcvanezer korona kiadást.⁹ Természetesen a közművek és vá-

5 Gaal: *Kolozsvár...* 23.

6 Dr. Haller Károly polgármester évi jelentése Kolozsvár sz. kir. város önkormányzati igazgatásáról az 1885-dik évben.

7 Gyarmati: *Nyilvánosság...* 19.

8 Kolozsvár sz. kir. város házipénztárának zárszámadása a városi tisztviselői nyugdíjalap és köztemető-alap zárszámadásával az 1891-ik évről.

9 Kolozsvár sz. kir. város házipénztárának zárszámadása a vagyonleltárral és a városi tisztviselői nyugdíj-alap, a szolgálk

4 Gaal György: *Kolozsvár. Millenniumi kalauz.* Kolozsvár, 2001, Polis könyvkiadó, 22-24.

rosi infrastruktúra díjai a költségvetés bevételeit is tekintélyes összegekkel növelték.

A kiegyezés után a kolozsvári középosztály, az értelmiség lett a modernizáció hajtóereje. Kolozsváron nevelőintézetek sora, 1872-től pedig tudományegyetem működött, az 52 tanintézetben több ezer diák tanult. A város lakosságának közel egy-egyede diák, tanár, tanító volt. Nemzetközileg híres tudósok tanítottak, az egyetemi könyvtár pedig a második legnagyobb volt Magyarországon.¹⁰

Az infrastruktúrák kialakítása rányomta bélyegét a városi élet hétköznapijaira, a civilizációs vívmányok a lakosság életét is befolyásolták. A városi életmódot a mindennapi tevékenységek összessége határozta meg: az ösztönös és tudatos cselekvések, amelyek az emberi élet fenntartása érdekében történtek.

A polgári életet meghatározta a foglalkozás, a jövedelem és a rang. A polgárosodás időszakában differenciálódik a munkahely és a lakás, a mindennapi élet és az ünnepnap, a közélet és a magánélet.¹¹ A városi társadalom életmódjának képe a középréteg életvitelének elemzése eredményeként tárul fel. A középosztálybeli polgár felismerhető volt lakásáról, ruhájáról, modoráról és szórakozásáról.

A kolozsvári polgárok élete radikálisan megváltozott a kelet-magyarországi vasút megnyitása után. A vidéki zártságot oldotta az új közlekedési eszköz, amely segítségével már bárki könnyedén és olcsóbban utazhatott a fővárosba, illetve más úticél felé. Míg a vasút előtt a fogatok csak 4-5 km/h átlagsebességgel haladtak, a személyvonattal már 30-35, gyorsvonattal pedig akár 56 km/h átlagsebességgel lehetett utazni. A gyors közlekedés mellett a gyors áruszállítás újabb előnyt jelentett, amely segítségével piacok kapcsolódtak össze, az iparágak pedig gyors fejlődésnek indultak. Emellett a vasúti összeköttetés a művelődésre is nagy hatással volt, hozzájárult a modern civilizáció elterjedéséhez.¹²

A polgárosodás, a tőkésrendszer jellegzetes lakástípusa a bérház volt. Az urbanizáció jele, egyben üzleti vállalkozást is jelentett. Típusai közül megemlíthető az úri bérház, illetve a polgárház.¹³

Az 1891-es népszámlálás adatai szerint Kolozsváron 3495 lakás volt 2774 lakóházban, ezeknek

és szegődötték nyugdíj-alapjának, a köztemető-alapnak és a járdadíj-alapnak zárszámadásával az 1908-ik évről.

10 Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Budapest, 1986, Akadémiai Kiadó, 1610.

11 Gyáni Gábor, Kövér György (2006): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, 2006, Osiris kiadó, 127.

12 Egyed: *Falu, város, civilizáció*, 117-119.

13 Hanák Péter: *A Kert és a Műhely*. Budapest, 1999, Balassi Kiadó, 21.

90,47%-a földszinten (3162 lakás), 14 lakás félemeleten, 303 az első, 13 pedig a második emeleten helyezkedett el. A 3495 lakásban ugyanannyi konyhát, 9435 szobát, 158 hálófülkét, 808 kamrát, illetve 247 előszobát számoltak össze.¹⁴

Az 1900-a népszámlálás során 5878 lakóházat mértek fel, amelynek zöme földszintes, 415 egyemeletes, 43 kéteemeletes és 3 háromemeletes házat számoltak. Ezekben 12900 lakás volt 32472 helyiséggel. A csatornázás bevezetése miatt 589 lakásban már volt fürdőszoba.¹⁵

A kolozsvári építkezések alakították ki a városképet. Az építkezési beruházások legnagyobb része ebben az időszakban a belvárosban zajlott, ahol egy-két emeletes házak sorát emelték. A hangsúlyt az építetők elsősorban a villákra és családi házakra fektették, kevesebb bérpalota épült (a fővárossal ellentétben, ahol ebben az időszakban a bérház a tőkésrendszer jellegzetes típusa volt).¹⁶ A bérházakat elsősorban a katolikus és a református egyház építtette, de természetesen a belvárosban akadt nem egy üzleti vállalkozás is. Óriási ellentét volt viszont a belvárosi épületek, lakások, illetve a külvárosi házak között. A szegény munkásnegyedek, a cigánytelepek nyomasztó élete is hozzátartozott Kolozsvárhoz.

A lakása mellett a polgári középosztályt jellemezte az öltözködés, amely a kor divatjához igazodott. A XIX. század második felében Magyarországon is elkülönült a felnőtt és gyermek, illetve női és férfi divat. A külföldi nagyvárosok (Párizs, Bécs) határozzák meg a budapesti divatot, a fővárosi divat pedig a magyar nagyvárosokét. A ruházat eleganciája, divatossága nem csak az elit, hanem a középosztály számára is fontos volt, így hamarosan kialakult a ruházati kereskedelem is.

A kereskedők jelenlétét Kolozsváron színes ajtóablák, cégérek, reklámok jelezték mind az utcákon, mind a napisajtóban. Az érdekes cégtablák és reklámok egyaránt meghatározták a kereskedőt, illetve az üzletbe csalogatták a vevőt, ahol a díszes boltban szinte minden vásárolható volt. A századfordulóhoz közeledve egyre több ruházati üzlet, illetve szabászat nyílt a városban. A kirakatok újabb lendületet adtak a divatos ruhák eladásának, ekkor már Kolozsváron is megvásárolható volt az utolsó divat szerint gyártott női és férfi ruházat. A Wesselényi utcában ruhaáruházak és szabóüzletek,

14 *Magyar statisztikai közlemények. A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei*. III. Kötet. Budapest, 1893

15 *Magyar statisztikai közlemények. A magyar korona országaiban az 1900. évi népszámlálása*. III. Kötet. Budapest, 1907

16 Gyarmati: *Nyilvánosság*... 25-27

kalap- és divatárú raktár, menyasszonyi kelengye üzlet, gyapjúszövet és ruhatár.¹⁷ A Főtéren Katz és Mendel ruhakereskedése, illetve Püspöky divatruháza, harisnyakötő gyáranak termékei várták a vásárlókat. Mellettük számos kereskedő működtetett ruhakereskedést a város különböző pontjain.

A sportolni vágyók számára 1890-ben Terkál József kesztyűforgalmazó vívófelszerelést, kesztyűket, maszkokat és kardokat kínált a főtéri üzletében. Kovács József sportingeket és harisnyákat, Sebesta Jakab pedig teljes sportruházatot kínált.¹⁸

A kolozsvári kulturális élet egyik központja az 1792-től működő állandó színtársulat volt. 1821-ben felépült a Farkas utcában a társulat első kőszínháza, amely 800 férőhelyes volt. Megnyitó darabjára pályázatot hirdettek, erre írta Katona József a Bánk Bánt. Híres magyar színészek sora kezdte itt pályafutását, vagy tagja volt a kolozsvári társulatnak: Jancsó Pál, Kótsi Patkó János, Oroszfői Pergő Celesztin, László József, Gyulai Ferenc, E. Kovács Gyula, Szentgyörgyi István, Déryné, Ungár Anna, Néb Mária, Prielle Kornélia, Laborfalvy Róza, Jászai Mari. Az utolsó előadást, a Bánk Bánt, 1906. június 17-én tartották meg itt.¹⁹

1903-ban a Farkas utcai épületet tűzveszélyesnek nyilvánították. Tisza István miniszterelnök döntésével az Újfalvy Sándor hagyatékból és közadakozásból 1904-ben megindult a Hunyadi téren az új színház építése, a bécsi Fellner és Helmer cég kivitelezésében. Az avatás 1906. szeptember 8-án történt meg nagyszabású ünnep közepette. Sajnos a Janovics Jenő vezette társulat 1919. október 1-ig használhatta csak épületét, ekkor az új román vezetés átvette a színházat, a magyar társulat pedig a sétatéri nyári színparkba költözött.²⁰

A Sétatér szélén, a Szamos partján 1874-ben favázás, két emeletes nyári színparkot emeltek Zimmermann Henrik tervei alapján, hogy a melegebb hónapokban előadásokat tarthassanak itt is. Ezt az épületet Janovics Jenő kezdeményezésére az 1909/10-es évad során betonvázás, szecessziós épülettel helyettesítették.²¹ Ide költözött 1919-ben a magyar társulat, és azóta is itt működik a magyar színház és opera.

A századfordulón rendkívül élénk egyesületi élet zajlott Kolozsváron. Az irodalmi, közművelődési, művészeti, gazdasági, ifjúsági, női, jótékony-

sági, egyházi, illetve sport klubok tagjainak száma körülbelül 10000 körül mozgott. A társadalmi egyesületek között 1868-tól folyamatosan megtaláljuk a sportegyleteket is.

A rendszeres testmozgásnak komoly hagyományai voltak a városban, ahol a reformkorban viadaliskola és lovaglósiskola is működött. A szabadságharc bukása után viszont a sportegyesületek hosszabb ideig nem működhettek, ám a kiegyezés lehetővé tette az újraelakulásokat, illetve az új egyesületek alapítását. A sportolni vágyók megtalálták helyüket valamelyik sportegyesületben, ezek pedig rendszeres sportolási lehetőséget, versenyeket, bálakat szerveztek a kolozsváriak számára. Mivel ezeket az egyesületeket nem támogatta az állam és saját forrásokból tartották fenn magukat, népszerűsítő rendezvények lebonyolításával próbálták új tagokat beszerezni, a sport iránt rajongók pedig nagy szeretettel támogatták ezeket az egyesületeket.

A kiegyezés után a nagy hagyománynak örvendő vívás körül indult meg az első szervezkedés. A vívóknak szükségük volt egy korszerű vívóteremre, ugyanakkor a városnak igénye volt egy megfelelően nagy tornateremre is a középiskolások számára. Így 1872-ben megalakult a Torna- és Vívó Egylet, amelynek tornaterme (közismert nevén Tornavívoda) 1873-ra épült fel.²² Az atlétika megjelenése után az egylet aktivitása hanyatlani kezdett, majd a századfordulón eltűnt a helyi sportéletből.

1872-ben a korcsolyát szeretők csoportosultak a Kolozsvári Korcsolyázó Egyletben (KKE). Az egyesület 1873-tól bérbe vette a sétatéri tavat, télen a korcsolyázást, nyáron pedig a csónakázást biztosította. Rangos korcsolyabálok és versenyek sorát rendezték itt meg, emellett a tó jegén számos szerelem is kötődött, hiszen ez a téli testmozgás lehetőséget adott a hölgyek és urak találkozására, a kellemes közös időtöltésre.²³

1873-ban alapította meg dr. Haller Károly a Lövészegyletet, amely hamarosan kertet és Lövöldét alakított ki a Sétatér végén. Az egylet szoros kapcsolatot ápol a szepeni és bukaresti céllövőkkel, rangos versenyek, találkozók és majálisok sorát rendezték a Lövöldében. Az 1880-as években megszűnt az egylet működése.

Az atlétika eszméi 1884-ben fogantak meg Kolozsváron, amikor megalakult a Kolozsvári Atléti-

17 Sas: *Mesélő képeslapok...* 48-51.

18 A reklámok a Kolozsvári Athletikai Club őszi viadalának versenyzetében jelentek meg 1890-ben.

19 Gaal: *Kolozsvár...* 100.

20 Asztalos Lajos: *Kolozsvár. Helynév- és településtörténeti adattár.* Kolozsvár, 2004, Polis Könyvkiadó, 353-354.

21 Gaal: *Kolozsvár...* 69

22 Killyéni András: *Elfelejtett örökségünk. Kolozsvár sportlétesítményei az első világháború előtt.* Kolozsvár, 2010, a szerző magánkiadása, 10-20.

23 Killyéni András: *A kolozsvári sportélet hőskorának képes története.* Kolozsvár, 2009, Apáczai Csere János Baráti Társaság, 21-23.

kai Club (KAC). Az egyesület nagy népszerűségnek örvendett, hiszen az atlétika, a szabadon gyakorolható testmozgások, illetve a játékokat kedvelők mellett az egyesületbe beiratkoztak a vívók és a kerékpárosok is. 1885 és 1890 között a KAC volt Magyarország legerősebb atlétika egyesülete, bajnokait országos szinten ismerték és tisztelték. Sajnos, belviszályok miatt, az egyesület aktivitása minimálisra csökkent 1891 után.²⁴ Ennek ellenére túlélte az első világháború utáni nehézségeket és 1920-tól a kolozsvári magyar sportélet fellegvára lett.

1890-ben a kerékpárosok saját egyesületet alapítottak. A nagy népszerűségnek örvendő egyesület 1894 szeptemberében megnyitotta modern pályáját a Sétatéren, ezután pedig számos országos versenyt szervezett. A kerékpárral rendelkező polgárok éltették az egyesületet és rendezvényeit, a kíváncsi közönség pedig nagy számban követte a versenyeket.²⁵ A századfordulón ez az egyesület meggyengült, majd megszűnt, a pályát pedig lebontották.

A századfordulón a kolozsvári iskolák megkezdték saját tornatermeik építését, illetve tornanarok alkalmazását. A sport iránti szeretet ekkor már az iskola padjain megfogant, a különböző sportokért rajongók száma pedig megnőtt. Az atlétika, a torna, vagy csak a testmozgást kedvelők a kilencszázas évek elején megalapították Kolozsváron Magyarország harmadik egyetemi sportegyesületét, így 1902-ben létre jött a kolozsvári Egyetemi Atlétikai Club (KEAC), amely az első világháború végéig meghatározó szerepet töltött be a kolozsvári és a magyar sportéletben.²⁶ 1905-ben a Kereskedelmi Akadémia diákjai alapítottak egyesületet, 1907-ben pedig megalakult a vasutasok sportegyesülete. A két klub labdarúgócsapata szép eredményeket ért el az első világháború előtt.

A művelődés, a társadalmi fejlődés következtében egyre nagyobb hangsúly került az egészségi állapot megvédésére, a gyógyításra, a betegségek elkerülésére. Az 1890-es népszámlálás adatai szerint a kolozsvári polgár egészségi állapota feltűnően javult az elmúlt évek állapotához képest. Míg 1880-ban 1000 lakosra 39 beteg jutott, 1890-ben ez az átlag 13-ra csökkent. Az 1890-es felméréskor 427 beteget találtak, közülük 215 férfi és 212 nő volt.²⁷

24 Killyéni András: *Az ő neve csillag a magyar sport égén.*

Dr. Somodi István emlékalbuma, Kolozsvár, 2008, Apáczai Csere János Baráti Társaság, 7-9.

25 Killyéni András: *Vasparipák Kolozsvárott*. Kolozsvár, 2010, a szerző magánkiadása, 65-68.

26 Killyéni András: *Az ő neve...*, 9-10.

27 *Magyar statisztikai közlemények. A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás*

Ezt az állapotot az egészségügyi ellátás javulása, illetve a városi infrastruktúra kialakítása (ellenőrzött ivóvíz, csatornázás stb.) hozta.

A dualizmus korában bontakozott ki Kolozsváron a vendéglátóipar is. Szállodák, éttermek, kávéházak, cukrászatok várták a vendégeket különböző szolgáltatásokkal, étel- és italkülönlegességekkel. A kávéházak száma ugrásszerűen megnőtt a századfordulón. Az urbanizáció folyamatában a városi polgári élet megkívánta a kávéházakat, a kávéházak pedig tükrözték a nagyvárosi hangulatot. A férfiak második otthona, a találkozás, a társalgás, a beszélgetés, a szórakozás, társas élet gócpontjává tette a kávézókat, ahol lapokat, információkat, híreket és sokszor pletykát is megosztottak egymás között a kliensek. Minden kávéháznak megvolt a légköre, rangja és törzsvendégei. Ugyanakkor a középosztálybeli polgár tudta, melyik kávézó illik hozzá, illetve melyikhez illik ő.²⁸ A kávéházakban gyakran lehetőség nyílt különböző kártyajátékok, illetve biliárd vagy teke játszására.

A polgári életvitel fontos része lett a pihenés, a kikapcsolódás. A városi élet legegyszerűbb kikapcsolódási lehetőségét a parkok nyújtották, ahol az emberek kedvükre sétálhattak, emellett lehetőség nyílt a polgári érintkezésre is. A nyári szabadidőben elterjedt szokás lett a nyaralás, amikor általában a család távozott a városból és vidékre, rokonokhoz, üdülőtelepekre költözött rövidebb-hosszabb ideig. Az uszodák, a fürdők, a sportegyesületek lehetőséget nyújtottak a rendszeres testmozgásra, a XIX. század végén pedig elterjedt a turizmus is, úgy gyalog, mint kerékpáron.

A XIX. század elején Kolozsváron is megkezdődött a köztertek kialakítása. A zöldövezetek lehetőséget nyújtottak sétálásra, kikapcsolódásra. Az urbanizáció folyamatának hatására közkedveltek lettek, a város polgárai nagy szeretettel látogatták őket. A kolozsvári parkok, zöldövezetek közül kiemelkedik a Sétatér, a Múzeum-kert, de ide sorolható a Házsongárdi temető, illetve a Tornavivoda kertje is. Kisebbségi parkokat alakítottak ki a Trencsín téren, illetve az óvári piac helyén. Közkedvelt sétahely volt az Erzsébet sétaút, amelyet dr. Haller Károly javaslatára 1900-ban alakították ki a Fellegvár déli oldalán. Erzsébet királynéről nevezték el, kinek mellszobrát a sétaút mellett helyezték el.²⁹

A dualizmus kori város életét meghatározta a Sétatér. Kialakításának gondolata a XIX. század elején fogalmazódott meg először. 1812-ben meg-

eredményei. I. kötet, Budapest, 1893.

28 Hanák (főszerk.): *Magyarország története*, 473.

29 Asztalos: *Kolozsvár...* 135.

kezdődött a Szamos és a Malomárok közötti vízenyős terület, a Hangyásberek rendezése, bérbeadása. 1827-től a Jósika Jánosné vezette Asszonyi Jótékony Egyesület bértele, ekkor kezdődött meg a folyóvíz-szabályozás is ezen a részen. 1838-ban a gubernium visszaköltözött Kolozsvárra, ekkor Sétahely bizottság alakult, amely felkérte Hermann Sámuel tervezőmérnököt, készítse el a park tervét. Hermann munkájának szakszerűségét jelzi, hogy napjainkig szerkezeti változás nem történt a Sétaterén. A parkban a hossz tengely mentén kialakították a sétányokat, melyeket vadgesztenyefák öveztek. A középső sétányon a fogatok, hintók, a két szélsőn a gyalogosok sétálhattak.³⁰

Bár 1848-ra a Sétatér a kolozsváriak kedvelt pihenőhelye lett, a forradalom bukása után hanyatlani kezdett. 1860-tól a Sétatér Bizottság (melynek elnöke gróf Mikó Imre volt) rendezte a további bővítést, 1866-tól pedig egyetként, részvényes alapon, rendezte tovább a kialakítást. Az 1870-es évektől a sétálni, pihenni vágyók mellett nyáron a csónakázók, télen pedig a korcsolyázók népesítették be a sétateret. A régi padok mellé újakat helyeztek el, akár 800-1000 ember is üldögélhetett itt. Zenepavilon épült, ahol az évek során Kolozsvár jeles nép- és katonazenekarjai játszottak. 1886-tól a park városi gondozásba került vissza, a századvégi anyagi és politikai stabilitás eredményeként 1896-ban elkészült a Kolozsvári Korcsolyázó Egyesület korcsolyapavilonja, 1897-re pedig a kaszinó és a díszes szökőkút.³¹

A Sétaterén minden megtalálta helyét. Hangulatát Grandpierre Emil örökölte meg. *Most, hogy a jó Isten kimosdatta, tisztába tette, most menetek ki a Sétatérre. Vegyék sorra minden bokrárt. De legyetek figyelmesek, legyetek óvatosak, hogy meg ne zavarjátok a tapasztalatlan szerelmes párokat, akik a tavaszi lomb alatt, tavaszi illatokkal terhes szellőtől, ifjú szerelemtől megittasulva, önfelédten andalognak egymás karján... Inkább gyönyörködjétek a fákbán, az arany-vörös csúcsú óriási nyárfákban, az ezernyi csillogó karos gyertyatartóval megrakott, most még halványzöld gesztenyefákban, a csupasz, fehér törzsű, széles ezüstös levelű hatalmas platánokban, az üde, új hajtásokkal telt, mélyzöld fenyőfákban, bogos gyertyánokban, büszke kőrisfákban.*³²

A park folyamatosan növekedett, a város polgárai pedig télen-nyáron látogatták. Sajnos az első világháború után megkezdődött a sétahely tépázása,

ápolására pedig egyre kevesebb erőt fordítottak. Ennek ellenére a Sétatér máig megőrizte jellegét, a város lakosai számára ma is egyedi kikapcsolódási lehetőséget biztosít.

Az urbanizáció, az új nagyvárosi élet, a polgárosodás hatásaként elterjedt a középosztályban a nyaralás. Magyarország-szerte a nagyvárosi polgárok szívesen utaztak a családdal nyáron vidékre, mindenki anyagi lehetősége szerint. Divatos volt a Balaton, a Fiume környéki tengerpart, a Tátra, valamint az erdélyi hegyek üdülőtelepei.³³

A kolozsváriak számára a nyaralási vágy elterjedését elsősorban az új vasúthálózat hozta el. A Nagyvárad-Kolozsvár vonal felavatása után (1870) megindult a turistaszállítás is a két város között. 1873-ra elkészült a Kolozsvár-Tövis vonal is, így ekkor már Medgyes-Segesvár-Brassó irányába is lehetett közlekedni. Vonatok közlekedtek Tövis és Gyulafehérvár között, így az 1868-ban megnyitott Arad-Gyulafehérvár vonallal is kapcsolat létezett. 1873-ban Kolozsvárról vasúton el lehetett érni az erdélyi városok nagyobb részét: Arad, Temesvár, Nagyszeben, Brassó, Medgyes, Segesvár, Marosvásárhely, Gyulafehérvár, Petrozsény. 1880-1900 között újabb vasútvonalak készültek el, összesen 2174,1 kilométernyi távon. Ekkor alakult ki a mai erdélyi vasút legnagyobb része, így Kolozsvárról már vonat járt Désre, ahonnan összeköttetés volt Besztercére, Zilahra, Nagybányára, Nagykárolyba és Szatmárnemetibe. Ugyanekkor a Székelyföld nagyobb városait (Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Székelyudvarhely) is meg lehetett közelíteni vasúton.³⁴

Az uszodák és fürdők a XIX. század elejétől jelen voltak a városi közéletben. Az első fapalánkos, fedetlen uszodát az 1830-as évek elején alakították ki, gróf Kendeffy Ádám és báró Wesselényi Miklós közbenjárásával. Az első modern kolozsvári uszodát viszont az osztrák hadsereg kolozsvári parancsnoka, Urbán tábornok építtette a katonaság részére 1855-ben.³⁵ Ez az uszoda a XX. század elejéig működött, 1911-ben, a sporttelep építéskor bontották le.

A város második uszodáját a Diána fürdőben alakították ki. A Fürdő utca elején, a Sétatér bejáratának baloldalán, dr. Szombathelyi Gábor városi főorvos 1843-ban nyári használatú fürdőt létesített. 1852-ben elkészült a gőzmotorral működő állandó

30 Fekete Albert: *Kolozsvári kertek*. Kolozsvár, 2004, Művelődés, 30-35.

31 Killyéni: *Elfelejtett örökségünk...* 28.

32 Nagy: *Ó, kedves Kolozsvár*, 136.

33 Hanák (főszerk.): *Magyarország története*, 473.

34 Egyed: *Falu, város, civilizáció*, 108-111.

35 Kóváry László: *A kolozsvári sétatér keletkezése és fejlődése 1812-1860*, Kolozsvár. 1886, „Magyar Polgár” könyvnyomdája, 15.

gőz- és kádfürdő, mely 1869-ben leégett. 1875-ben nyitották meg ismét a kor színvonalának megfelelően, 1894 nyarán pedig átépítették. Az átépítéskor uszodát is létesítettek. A *Diána fürdőnek tisztán kezelt tágas uszodája van, melynek mellék helyiségei kitűnő zuhanyokkal vannak ellátva* – számolt be a korabeli sajtó.³⁶ A következő évben a Diána fürdő vezetősége Budapestről szakképzett úszómestert szerződtetett azok számára, akik szerettek volna rövid idő alatt úszni megtanulni. De nem csak ezzel vonzotta a fürdő az úszni vágyókat. Példás rendjéről és tisztaságáról ismerték, valamint a hűsítő hideg zuhanyairól.³⁷

Kolozsváron a XIX. század elejétől működtek közfürdők, közülük az első a Flóra fürdő volt a Kül-Monostor utcában. Az 1860-as évek végétől a Fürdő utcában több ilyen vállalkozást is működtött hosszabb-rövidebb ideig: a Flóra, a Diána, a Neptun, valamint a Széchenyi fürdő. Mellettük a Széchenyi téren működött a Torna fürdő, amely helyén később az Erzsébet gőz- és kádfürdőt alakították ki.³⁸ A város szélén, az állomáson túl, működött a Nádas-fürdő.

Az 1880-as évek végétől egyre népszerűbbé vált a turizmus eszméje. Atléták, kerékpárosok kezdtek hosszabb kirándulásait. Az EMKE javaslatára 1891-ben megalakult az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE). Az egyesület célja a szervezett formában gyakorolt természetjárás és más turista rendezvények szervezése volt. Összetartó és közösségformáló hatása mindvégig jótékonyan érződött az erdélyi magyar társadalomban. Az egyesület első elnöke gróf Bethlen Bálint, a taglétszám az alakuló közgyűléskor 300 körül volt, ez azonban már az első évben megkétszereződött és azután is gyorsan növekedett.³⁹

A természetjárást az EKE csoportos kirándulások révén oldotta meg. A kirándulók bejárták Erdély természeti szépségeit, ehhez nagy segítséget jelentett, hogy az egyesület a századfordulóra teljes menedékházrendszert működtetett. 19 menedékház, a csúcsokon kiépített kilátótoronyok, bérelt paraszt- és erdészházak, kijelölt turistautak várták a kirándulókat Erdély-szerte. Az EKE hatására fejlődésnek indult az ásványvizek palackozása, a fürdők és klimatikus gyógyhelyek fejlődése. Borszék, Tusnád, Korond, Málnás, Szováta, Kovászna, Gyilkostó, Bálványos vagy Sugás ez időben lettek a pi-

henni vágyók, illetve a gyógyulni óhajtók kedvenc célpontjai.

A szórakozás legismertebb polgári formáját a kaszinó jelentette. Az arisztokrácia a kolozsvári kaszinót látogatta (Deák Ferenc utca), az értelmiség a nemzeti kaszinót (Főtér, Bánffy palota). A polgárság megtalálta helyét a különböző társalgókban és körökben: Társadalom (Majális utca), tisztai kaszinó (Mátyás Király tér, Rhédey ház), román kaszinó (Deák Ferenc utca), Egyetemi Kör (Kossuth Lajos utca, régi unitárius kollégium), Kereskedők Társulata (Deák Ferenc utca és Tivoli utca sarkán), Iparos Egylet (Mátyás Király tér 23.). A kaszinók tagja; a társak által bevezetett utazókat mindig szívesen látták.

Nagy sikernek örvendett a szabadidős aktivitások között a mozizás is. A városban 1897 januárjában vetítettek először mozgófilmet. Az első filmszínház 1906-ban nyílt meg, tulajdonosa Udvari András, aki a Wesselényi utcai Mezei Szállodában bérelt helyiséget. Udvari 1908-ban új filmszínházat nyitott a Ferenc József út elején, majd 1910-ben felépült a 17 lakást, 10 üzletet, illetve egy 600 férőhelyes filmszínháznak is helyet adó, Kappeter Géza által tervezett, Uránia palotája a Ferenc József úton. 1912-ben Janovics Jenő rendezett be filmszínházat a nyári színparkban. 1913-ban újabb mozi nyílt az Egyetem utcában, Sebestyén Dávid új palotájában.⁴⁰

A szabadidő és az ünnepek alkalmával rendezett majálisok, táncmulatságok is nagy népszerűségnek örvendtek. A majálisok és nyári mulatságok egyik közkedvelt helyszíne a Lövölde kertje és épülete volt. Itt rendezték a polgári egyletek a századfordulón a „táncvigalmaikat”, hiszen az épület és a kert erre tökéletes helyszínt nyújtott. *A szabadban volt két nagy kör alakú térség, egyesre, keményre vert földdel. Petróleumlámpák, színes lampionok világítottak le a szépséges kolozsvári lányokra, amint sokszor mind a két köröndben, két bandával mulattak. Ha aztán igen hűvös volt az este vagy hirtelen eső támadt – ami a régi májusi időjárásban mindennapos volt –, bekerekedtek a nagy szálába s ott folyt a mulatság reggelig.*⁴¹ Híres mulatóhely volt a XIX. század végén az Újvilág, amely a Diána-fürdő épületében működött, a Stadler-kert, a Reuter-kert vagy a Szegedi-kert.

Az első világháború kitörésekor a kolozsvári polgár életvitele nagyban hasonlított a nagyvárosiéhoz. A munka mellett nagy hangsúlyt fektetett a pihenésre, kikapcsolódásra, színházat, kávéházat látogatott, sétált a parkokban, kirándult. A polgári család életéből pedig nem hiányozhatott a sport és a mozgás öröme.

36 Ellenzék, 1895. július 2.

37 Killyéni: *Elfelejtett örökségünk...* 37-39.

38 Asztalos: *Kolozsvár...* 159, 354, 135.

39 Killyéni András: *A kolozsvári sportélet életrajzi gyűjteménye (1818-1918)*. Kolozsvár, 2004, Ábel Kiadó, 31.

40 Gaal: *Kolozsvár...* 24

41 Nagy: *Ó, kedves Kolozsvár*, 136